คำอธิบาย

เรื่องแสดงตำนานการรบอย่างโบราณของไทย

รตีค่ายบี่กกาของพม่า เมื่อคราวกองทัพไทยตีเมืองทวาย ในพระพุทธศักราช ๒๓๓๐

ของคณะกรรมการจัดการยุทธกิฬาทหารบก ประจำพระพุทธศักราช ๒๔๖๕

พม่า ไทย

พิมพ์ที่กรมแผนที่

คณะกรรมการจัดการยุทธกิฬาทหารบก ประจำพระพุทธศักราช ๒๔๖๕ ได้คิดกันตกแต่งการเล่น ยุทธกิฬาของทหารบกมณฑลกรุงเทพ ฯ ขึ้น เพื่อให้มหาชนได้ทัศนาเปนมโหรศพสำหรับพระนคร และทั้งหมายจะเก็บเงินจากผู้ที่มาดูการเล่นพอสมควรเพื่อรวบรวมสำหรับส่งบำรุงกำลังของบ้านเมือง ในทางอากาศ, ทางบก, ทางเรือ. และเพื่อกุศลสาธารณะประโยชน์ ทั้งนี้รายละเอียดทั้งปวงย่อมปรากฏอยู่ในแจ้งความต่าง ๆ ของคณะกรรมการที่ท่านผู้อ่านคงจะได้พบเห็นในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ โดยมากอยู่แล้ว เพื่อแสดงความพยายามที่จะให้ท่านที่มาทัศนาทั้งปวง ได้รับความรู้เห็น, ความเพลิดเพลิน, ความสนุก. เปนการตอบแทนที่ได้ออกทรัพย์อุดหนุนการยุทธกิฬานั้น จึงได้คิดจัดการแสดงภาพการรบอย่างโบราณดังที่จะได้กล่าวในคำอธิบายต่อไปนี้ขึ้นด้วยความพยายาม ที่จะให้เปนที่พอใจแก่ท่านทั้งปวงมากที่สุด ที่จะมีความสามารถกระทำได้ แต่รู้สึกอยู่ว่าถึงจะอย่างไรก็ดี คงจะไม่พ้นจากที่จะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้ท่านผู้ดูบางท่านรู้สึกว่าเปนการไม่ถูกต้อง หรือพลั้งพลาดจากการที่จะเปนไปบ้าง จึงรู้สึกความจำเปนเกิดขึ้นซึ่งต้องเรียงคำอธิบายเล่มนี้ขึ้นด้วย ความมุ่งหมายที่จะแสดงแก่ท่านผู้ดูให้ทราบหนทางที่กรรมการได้คิดและวางการต่าง ๆ, คือคิดอย่างไร หรือ รู้มา อย่าง ไร จึง มา จัด สิ่ง นั้น ให้ เปน อย่าง นั้น สิ่งนี้ ให้เปนอย่างนี้ต่าง ๆ เพื่อทราบเปนหนทางแทนคำแก้ปัญหา ใน

เมื่อมีท่านผู้ที่ประสงค์จะซักถามกรรมการ ในเหตุผลทั้งปวงซึ่งได้จัดขึ้นนั้น

ในที่นี้จำเปนต้องแสดงแก่ท่านทั้งปวงไว้ให้ทราบเสียแต่ต้น ว่า ในการที่จัดการแสดงภาพการรบโบราณก็ดี หรือในการที่เรียงคำอธิบายนี้ขึ้นก็ดี คณะกรรมการจะได้กระทำโดยความทนงอยากจะอวดว่าเปนนักปราชญ์ในทางโบราณคดี มีความรู้อะไรพิเศษไปยิ่งกว่าท่านผู้ดูและผู้อ่านหนังสือนี้นั้นหามิได้ ที่จัดการไปทั้งนี้ด้วยอาศรัยหลักถานที่ปรากฏในพระราชพงษาวดาร และพงษาวดารต่าง ๆ กับทั้งหนังสือที่ท่านผู้รู้ในทางโบราณคดีได้เรียบเรียงไว้ซึ่งอาจจะหาได้นั้น ให้การทั้งปวงตรงกับหลักถานที่จะพบเห็นได้นั้นมากที่สุดที่จะกระทำได้ แต่เปนธรรมดาการทราบหลักถานจากหนังสือจะให้รู้เหมือนอย่างตาเห็นนั้นย่อมเปนการเหลือวิสัย แต่ในการที่จะแสดงภาพ ต้องแสดงเปนตาเห็นทีเดียว เพราะฉะนั้นจึงมีการจำเปนที่ต้องใช้ความเดา ในสิ่งที่ไม่อาจจะค้นคว้าหาจากหนังสือได้เข้าประกอบเปนอันมาก ในเรื่องนี้ท่านผู้ดูจะต้องเห็นใจบ้าง ว่าการที่จะแสดงภาพแห่งเหตุการณ์อันได้เกิดมีมาแล้วตั้งแต่ พ,ศ, ๒๓๓๐ คือเปนเวลาถึง ๑๓๕ ปีล่วงมาแล้วนั้น มิใช่เปนของง่ายเลย เพราะฉะนั้นน่าที่ของคำอธิบายเล่มนี้จึงมีอยู่ดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ :—

๑) เพื่อแสดงให้ท่านผู้ดูภาพการรบโบราณ ได้ทราบหลักถานต่าง ๆ โดยย่อ ให้เปนการแน่ชัดว่ากรรมการยุทธกิฬา

ได้นำเหตุการณ์ซึ่งได้เกิดมีขึ้นจริง และเปนตัวอย่างของการซึ่งท่านบรรพบุรุษ ของ เรา ทั้งหลาย ได้ กระทำ เพื่อ ประโยชน์ แห่ง บ้าน เมือง ครั้ง ๑ มาย่นย่อลงเปนรูปภาพที่เคลื่อนไหวได้ ให้ท่านผู้ดู ๆ เล่นเปนการเพลิดเพลิน หรือเปนการเตือนให้ระฤกถึงการในครั้งนั้นได้บ้างตามสมควรแก่กาลสมัย

๒) เพื่อแสดงให้ท่านผู้ดูทั้งปวงรู้ว่าสิ่งซึ่งได้จัดขึ้นนั้น สิ่งใดเปนสิ่งที่จะต้องเชื่อว่าได้ มีจริง เพราะปรากฏ หลักถานตามหนังสือต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้ว และสิ่งใดที่ไม่สามารถจะหาหลักถานได้ แต่จะทิ้งเสียก็ไม่ได้ จึงจำเปนต้องคาดคะเนหรือเดาเอา ซึ่งสิ่งใดเดาก็จะได้ ชี้แจงให้ ทราบว่าเปนของเดา และบรรดาของเดาทั้งปวงนั้น เจ้าของคำอธิบายไม่ยืนยันหรือรับรองว่าจะต้องเปนจริงตามนั้นเปนอันขาด เปนการเพียงแต่เดาขึ้น เพื่อเปนการแทนสิ่งซึ่งจะเลยกลายเปนว่างเปล่าหรือเหลวไปเท่านั้น

เพราะฉะนั้นในการที่จะอ่านคำอธิบายนี้ ขอท่านผู้อ่านจงระฤกถึงน่าที่ของคำอธิบายดังได้พรรณามานี้ไว้ด้วย ถ้าการที่แสดงให้ท่านดูก็ดี หรือคำอธิบายที่ท่านอ่านก็ดี เปนที่ไม่พอใจด้วยเห็นว่าเพลั้งพลาดขาดเกินหรือน่าจะไม่ตรงกับความจริงประการใด ขอท่านทั้งปวงจงให้อภัยแก่คณะกรรมการยุทธกิฬาทหารบกผู้ ตั้งใจหวังดีนั้นเถิด

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ, ศ, ๒๔๖๕

เหตุที่ไทยตีเมืองทวายเมื่อ พ, ศ, ๒๓๓๐
ตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุต่าง ๆ กับความสันนิษฐานประกอบ

ไทยกับพม่าได้มีการสงครามขับเขี่ยวต่อสู้ซึ่งกันและกันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุทธยายังเปนราชธานีหลายครั้งหลายหน มีคราวที่เว้นว่างซึ่งไม่มีการสงคราม และบางทีถึงกับเปนทางพระราชไมตรี ส่งทูตไปมาถึงกันบ้าง แต่แล้วก็เกิดมีสงครามกันไปอีก ในที่สุดเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัต หรือที่เรียกพระนามกันอยู่โดยมากว่า ขุนหลวงพระที่นั่งสุริยามรินทร์นั้น พม่าได้มารบพุ่งบุกรุกในประเทศสยามจนถึงเสียพระนครศรีอยุทธยา พม่าทำลายจนบ้านปี้หมด เมื่อในต้นปีกุญ พ, ศ, ๒๓๑๐ ครั้นต่อมาพระเจ้าตากสินก่อกู้อิศรภาพของประเทศสยามขึ้นได้ใหม่ และตั้งกรุงธนบุรีเปนราชธานีก็ต้องทำการรบพุ่งกับพม่า มีการสงครามกันตลอด จะมีเว้นว่างที่ไทยกับพม่ามิได้รบพุ่งกันบ้างเปนบางปี ก็แต่เมื่อ พม่ามีศึกทางอื่น เช่นจีนเปนต้น มาติดเมือง หรือมีการจลาจลภายในเท่านั้น นอกจากนั้นสุดแท้แต่ว่างเมื่อใด เมื่อถึงระดูแล้งแล้วคงจะพยายามมารบกวนตีหัวเมืองในประเทศสยาม หรือพยายามบุกรุกต่าง ๆ ไม่อยุดหย่อน ในระยะนี้นับว่าไทยกับพม่าไม่ได้ติดต่อกันด้วยวิธีอย่างอื่น นอกจากทำสงครามแก่กันนั้นเลย ครั้นเมื่อณะปีขาล พ,ศ, ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร

มหาจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ เปนพระเจ้าแผ่นดินสยาม ประดิษฐานพระบรมมหาราชจักรีวงศ์ และกรุงรัตนโกสินทร์ ในระยะนี้ทางเมืองพม่ายังมีการจลาจลภายในอยู่ เพราะฉนั้นจึงมีเวลาเว้นว่างศึกพม่าไม่มารบกวนพระราชอาณาเขตรอยู่ ๓ ปี แต่พอพระเจ้าโพเทาพญา หรือที่ไทยเรียกกันโดยมากว่า เจ้าปะดุง ซึ่งได้ขึ้นครองราชสมบัติเปนพระเจ้าแผ่นดินในประเทศพม่า ปราบการจลาจลภายใน กับทั้งหัวเมืองชายเขตร์แดนเรียบร้อยลงแล้วก็คิดการในเรื่องที่จะบุกรุกประเทศสยามอีกทีเดียว ในปีมะเสง พ,ศ, ๒๓๒๘ ได้ส่งกองทัพซึ่งกำลังถึง ๑๔๐,๐๐๐ เศษ เข้ามาในพระราชอาณาเขตร์ครั้ง ๑ และในปีมะเมีย พ,ศ, ๒๓๒๙ ก็ส่งกองทัพมาอีกครั้ง ๑ ด้วยหมายใจจะตีเอาประเทศสยามให้อยู่ในอำนาจให้จงได้ แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พร้อมด้วยกรมพระราชวังบวรมหาสุระสีหนาท ได้ทรงจัดการต่อสู้โดยแข็งแรงด้วยกระบวนยุทธสาตร์ยุทธวิธีอย่างดียิ่ง เหมาะแก่กาลสมัยในครั้งนั้น ศึกพม่าพ่ายแพ้พระบารมีแตกหนีไปทั้ง ๒ ครั้ง หาอาจทำร้ายประเทศสยามได้ไม่ และพม่าต้องเสียรี้พลช้างม้าสะเบียงอาหารมากมายจนเปนการจนใจ จำเปนต้องระงับการที่จะคิดเข้ามากระทำร้ายประเทศสยาม ไม่อาจจะกระทำได้ต่อไป ครั้นถึงปีมะแม พ,ศ, ๒๓๓๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงพระราชดำริห์เห็น

เปนโอกาศที่ควรจะบุกรุกเข้าไปตีประเทศพม่า เพื่อแก้แค้นและแก้มือบ้าง ในปีนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้เตรียมกองทัพใหญ่ไว้ มีกำลังตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุว่า เปนจำนวน ๘๐,๐๐๐ คน เมื่อถึงระดูแล้งจะยกไป ตีเมืองพม่า แต่บังเอินก่อนที่จะได้ยกไปนั้นเกิดมีเหตุขึ้นคือ พระเจ้าปะดุง พระเจ้าแผ่นดินพม่าส่งกองทัพพม่ามาเที่ยวปราบหัวเมืองเงี้ยว ซึ่งอยู่ในเขตร์แดนซึ่งปรากฏว่ากระด้างกระเดื่อง ขึ้น และเลยให้ กองทัพบุกรุกมาจะตีหัวเมืองใน แว่นแคว้นลานนาไทย (มณฑลภาคพายัพทุกวันนี้) อันเคยอยู่ในอำนาจพม่ามาแต่ก่อน พึ่งแย่งกลับมาเปนของไทยได้ เพื่อจะเอากลับคืนเปนเขตร์แดนพม่าตามเดิมด้วย ในแว่นแคว้นลานนาไทยครั้งนั้นหัวเมืองที่ใหญ่และนับว่าสำคัญบริบูรณ์ คือ เมืองนครลำปาง ส่วนเมืองเชียงใหม่นั้นในเวลานั้นร้างอยู่ อันเปนมูลของการบั้นบ้วนเนื่องจากการ แย่งชิงเขตร์แคว้นเหล่านี้ระหว่างไทย กับพม่า มาแต่เมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้าตากสิน ในขณะที่ก่อนพม่ายกมาในคราวนี้หน่อยหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ พระยากาวิละ (เปนต้นสกุล ณะเชียงใหม่ ณะบัดนี้) ซึ่งเปนเจ้าเมืองนครลำปางอยู่เดิม อพยพผู้คนให้ขึ้นไปตั้งเมืองเชียงใหม่เปนบ้านเมืองพระราชอาณาเขตร์ต่อไป และให้นายคำโสมน้องพระยากาวิละ เปนเจ้าเมืองนครลำปางแทน แต่พระยากาวิละในครั้งนั้นก็มีผู้คนน้อย ไม่สามารถจะไปตั้งรักษาเมืองเชียงใหม่อัน

เปนเมืองใหญ่มาแต่เดิมอยู่ได้ จึงไปตั้งอยู่ที่เมืองน้ำซาง ซึ่งเปนเมืองเดิมที่ตั้งอยู่ที่ลำน้ำแม่ทาต่อกับลำน้ำปิง ฝั่งตวันออก (เดี๋ยวนี้อยู่ในเขตร์จังหวัดลำพูน) กองทัพพม่าที่บุกรุกเข้ามาในเขตร์ลานนาไทยครั้งนี้ ที่นับเปนส่วนสำคัญก็คือกองทัพที่มาปราบหัวเมืองเงี้ยว แล้วก็เลยมานั้น มีกำลังตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุว่าประมาณ ๔๕,๐๐๐ เศษ ยกมาตีเมืองเชียงแสนเชียงราย แล้วในที่สุดก็ตรงมาตีเมืองนครลำปาง ต่อมาพระเจ้าปะดุงยังให้กองทัพเพิ่มเติมมาอิก ซึ่งมีกำลัง ๓๕,๐๐๐ คน กองทัพที่มาใหม่นี้มาล้อมเมืองน้ำซาง ใจความนั้นก็ดูจะต้องการเมืองเชียงใหม่และเมืองนครลำปางอันเปนเมืองสำคัญและจะเอาตัวพระยากาวิละ ซึ่งเปนคนสำคัญอยู่ในเขตร์ลานนาไทยในครั้งนั้น เมื่อความนั้นทราบมาถึงกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริห์ว่ากองทัพพม่าที่มาครั้งนี้ก็มากอยู่ มีกำลังตั้ง ๗๐,๐๐๐ เศษ และแว่นแคว้นลานนาไทยนั้น เดิมก็เคยอยู่ในอำนาจพม่า พึ่งได้มาเปนพระราชอาณาเขตร์แห่งประเทศสยาม ซึ่งจะเสด็จยาตราทัพใหญ่ไปตีเมืองพม่า ตามพระราชดำริห์เดิม และปล่อยพวกหัวเมืองเหนือให้ต่อสู้ป้องกันตนเองนั้น ดูยังไม่แน่นแฟ้นเปนที่พอพระราชหฤทัย ทรงระแวงว่าการที่ทัพไทยไปตีประเทศพม่าทางโน้น ทางฝ่ายลานนาไทยจะต้านทานทัพพม่าไว้ไม่ได้นานพอ ก็จะเสียพระราชอาณาเขตร์ไปเสียก่อนที่จะได้ไชย

ชนะในประเทศพม่า ตกลงจึงเปนอันงดพระราชดำริห์ในเรื่องที่จะยกทัพใหญ่ไปตีประเทศพม่าเสียชั่วคราว โปรดเกล้า ฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาสุระสีหนาท ทรงคุมกองทัพซึ่งมีกำลัง ๖๐,๐๐๐ คน ขึ้นไปจัดการขับไล่พม่าที่มารบกวนแว่นแคว้นลานนาไทย และเมื่อเสร็จแล้วให้ทรงจัดวางการปกครอง หัวเมือง เหล่านั้น เสียให้เปนหลักถานต่อไปด้วย กรมพระราชวังบวร จึงเสด็จยกกองทัพไปราชการทางเมืองเหนือตั้งแต่ในต้นระดูแล้ง ในปี พ,ศ, ๒๓๓๐ นั้น

ฝ่ายทางกรุงเทพพระมหานครในเวลานี้ กองทัพที่เตรียมไว้ที่ว่าเปนจำนวนถึง ๘๐,๐๐๐ คนนั้น ก็ยังเหลืออยู่อีก ๒๐,๐๐๐ คน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ทรงพระราชดำริห์ ว่าทหาร ที่ยังเหลืออยู่นี้ก็ได้เตรียมพร้อมอยู่แล้วจะเลิกการตระเตรียมเสียเฉย ๆ ก็เปนที่น่าเสียดาย เมื่อส่งกองทัพขึ้นไปช่วยในหัวเมืองลานนาไทยจนพอจะไว้ใจได้แล้ว ทหารที่เหลืออยู่จะให้ไปรบพุ่งในทางอื่นก็น่าจะได้ จึงเปนอันตกลงพระราชหฤทัยที่จะทรงนำทหาร ๒๐,๐๐๐ คนนี้ด้วยพระองค์เองออกไปตีเมืองทวาย อันเปนหัวเมืองขึ้นของพม่า เปนการทดลองดู เสมอกับซักซ้อมให้รู้จักภูมิประเทศในที่อต่แดนระหว่างไทยกับพม่าไว้ เผื่อจะมีโอกาศตีประเทศพม่า ตอไป

เหตุที่ทรงเลือกตีเมืองทวายนั้น คงจะเปนพระราชดำริห์ดังต่อไปนี้ คือ :—

๑) เมืองทวาย ถ้าดูตามแผนที่จะเห็นได้ว่า เปนหัวเมืองที่อยู่ข้างใต้ของประเทศพม่า ห่างจากเมืองหลวงเปนอันมาก และใกล้ข้างแดนไทย เดินทัพออกจากเขตร์แดนไทย ทางจังหวัดกาญจนบุรี ไม่กี่วันก็จะถึง และใต้เมืองทวายลงมายังมีเมืองมริด, เมืองตะนาวศรี, ต่อลงมาอีก, ๒ เมืองที่กล่าวข้างหลังนี้เดิมก็เปนหัวเมืองของไทยมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุทธยาพึ่งเสียไปแก่พม่า เมื่อเสียกรุงใน พ,ศ, ๒๓๑๐นั้นเอง ถ้ากองทัพไทยรีบรุกออกไปชิงเมืองทวาย ยึด ไว้ เสีย ได้ แล้ว ก็จะตัดเมืองมริดและตะนาวศรีให้ขาดจากประเทศพม่าได้ เปนอันจะแบ่งได้หัวเมืองจากพม่าถึง ๓ หัวเมืองในคราวเดียว

๒) ชาวเมืองทวายก็ดี มริดหรือตะนาวศรีก็ดี แต่ล้วนไม่ใช่เปนคนชาติพม่า เปนแต่พม่ามีอำนาจปกครองอยู่อย่างเปนเมืองขึ้น และพม่ามักจะกดขี่ชาวเมืองไม่พอใจในการปกครองของพม่าอยู่โดยมาก บางทีถ้ากองทัพไทยยกเข้าไปถึงบ้านเมือง แม้แต่จะมีกำลังน้อยก็อาจจะได้ความช่วยเหลือจากคนพื้นเมือง ทำให้เอาชนะพม่าได้โดยง่าย

และข้อสำคัญนั้นก็คือ ถ้าได้เมืองทวาย, มริด, ตะนาวศรี, ไว้ในอำนาจไทยแล้ว ก็เปนการได้ฐานทัพอย่างดีสำหรับที่จะบุกรุกเข้าไปในประเทศพม่าในภายน่า ด้วยว่าความยากลำบากในการที่จะนำกองทัพ เข้า ไปในประเทศ พม่านั้น อยู่ที่การที่ต้องข้ามเขา

ผ่านช่องแคบระหว่างเส้นเขตร์แดนของ ๒ ประเทศ ก็ถ้าได้ภูมิประเทศทั้ง ๒ ข้างเขาและช่องแคบที่จำจะต้องผ่านนั้นเสียแล้ว การที่จะเดินทัพหรือลำเลียงสะเบียงอาหารในการ ตีประเทศ พม่าต่อไป ก็จะเปนการสดวกอย่างยิ่ง เพราะฉนั้นจึงเปนอันตีเมืองทวายลองดูถึงโดยจะตีไม่ได้ก็คง ยังมีประโยชน์ ที่ ฝ่าย ไทยจะได้ คุ้นเคย แก่ ภูมิประเทศในที่แดนต่อแดนดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นแล้วด้วย

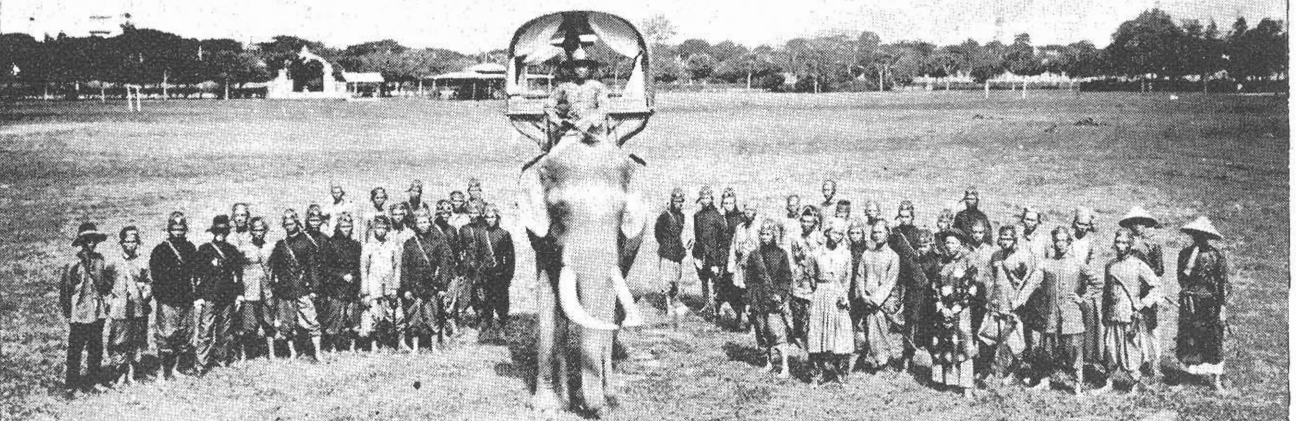

การจัดแบ่งการบังคับบัญชากองทัพกับรายการ ที่ไทยได้กระทำในคราวตีเมืองทวาย พ,ศ, ๒๓๓๐ ตาม ที่ปรากฏในจดหมายเหตุประกอบกับความสันนิฐานในบางแห่ง

กองทัพซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงนำ ไปตีเมืองทวายนั้นมีกำลังรวมทั้งหมด ๒๐,๐๐๐ คนเศษ ดังที่ได้กล่าวมาในตอนก่อนนั้นแล้ว การบังคับบัญชากองทัพได้แบ่งปันกันตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุ ว่าจัดกระบวนเปน ๕ ทัพ ดังต่อไปนี้ คือ :—

ทัพ น่า ที่ ๑ เจ้าพระยารัตนา พิพิธ (สน) ที่สมุหนายก เปนแม่ทัพ พระยามหาอำมาตย์ เปนปลัดทัพ, มีกำลังทหาร ๕,๐๐๐ คน. ทัพน่าที่ ๒ เจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) ที่สมุหพระกระลาโหม เปนแม่ทัพ. พระยาสุรเสนา เปนปลัดทัพ. มีกำลังทหาร ๓,๐๐๐ คน. ทัพน่าที่ ๓ พระยายมราช (บุนนาก) เปนแม่ทัพ ใครจะเปนปลัดทัพไม่ปรากฏชื่อ. มีกำลังทหาร ๓,๐๐๐ คน. ทัพกลาง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ทรงควบคุมเอง มีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศระสุนทร (คือ พระ บาท สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย) ทรงทำน่าที่ยกระบัตร์ทัพ และเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เปนเกียกกาย กองทัพหลวงนี้มีกำลังทหารราว ๑๐,๐๐๐ คน.

รูปแม่ทัพนายกองฝ้ายไทย

อนึ่งโดย ธรรมดา กองทัพ หลวงใน สมัยนั้น จะต้องมีกองปีกขวาและปีกซ้าย แต่หาปรากฎชื่อนายทัพทั้ง ๒ กองนี้ไม่ มีชื่อพระยาสีหราชเดโชไชยว่าได้ไปในกองทัพนั้นคนหนึ่ง แต่ไม่ปรากฎว่าเปนน่าที่อะไร อาจจะเปนนายกองปีกซ้ายก็ได้ อนึ่งเจ้าฟ้ากรมหลวงจักร์เจษฎาก็ เปน สมเด็จ พระเจ้า น้อง ยาเธอผู้ใหญ่นับว่าสำคัญอยู่ในราชการครั้งนั้นพระองค์หนึ่ง แต่ไม่ปรากฎว่าได้ทรงมีน่าที่อย่างใดหรือเสด็จไปไหน บางทีอาจจะได้เสด็จในกองทัพนี้ด้วยก็ได้ และถ้าเช่นนั้นบางทีจะทรงทำน่าที่นายกองปีกขวา.

ทัพหลัง สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ เปนแม่ทัพ. ไม่ปรากฎชื่อนายรองคนอื่น ๆ ส่วนกำลังทหารคงจะอยู่ในระหว่าง ๒,๐๐๐ กับ ๓,๐๐๐ คน.

ส่วน กรม พระ ราชวังบวร สฐาน ภิมุข นั้นไม่ปรากฎ พระนามในกระบวนทัพนี้เหมือนกัน แต่น่าจะสันนิฐานว่าไม่ได้เสด็จ เพราะใน เวลา พระบาท สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว และกรมพระราชวังบวรไม่ได้เสด็จอยู่ในพระนครทั้ง ๒ พระองค์ เช่นนี้กรมพระราชวังหลังน่าจะต้องเสด็จอยู่รั้งราชการและรักษาพระนคร

กองทัพที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ได้ยกออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อณะวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะแม พ,ศ, ๒๓๓๐ ไปโดยทางเรือ

ไป เมือง ราชบุรี แล้วเลย ขึ้น ทาง ลำน้ำแควน้อยเลยไปประชุมทัพณะเมืองท่าตะกั่ว (อยู่ริมลำแม่น้ำน้อย ในเขตร์จังหวัดกาญจนบุรี) กองทัพขึ้นบกที่ท่าตะกั่วแล้วจึงเดินมุ่งไปทางทิศตวันตก เพื่อตรงไปเมืองทวาย ทางไปเมืองทวายจากประเทศสยามนั้น มีทางที่จะข้ามเขาซึ่งเป็นเขตร์แดนสยามกับพม่าอยู่ ๒ ทาง ทางที่ ๑ คือไปทางด่านบ้องตี้อันเปนทางที่คนเดินทาง เช่นพวกพ่อค้าเปนต้นเดินกันอยู่ตามสามัญ เพราะเดินง่าย เขาไม่สู้สูงนัก แต่เปนทางอ้อม. ทางที่ ๒ ทางด่านเขาสูง อันเปนทางที่ต้องข้ามเขาสูงเดินลำบาก แต่เปนทางลัดและใกล้ในครั้งนี้โปรดเกล้า ฯ ให้กองทัพเดินทางด่านเขาสูงทำนองจะเปนเพราะทางใกล้กว่า ทรงพระราชดำริห์ว่าจะถึงได้เร็วกว่านั้นอย่างหนึ่ง แต่เหตุอีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏในจดหมายเหตุแห่งใด แต่พอจะเดาได้ คือการที่กองทัพไทยจะไปตีเมืองทวายนั้น พม่าที่เมืองทวายคงต้องรู้ล่วงน่าบ้างไม่มากก็น้อย พม่าอาจจะคาดการล่วงน่าไว้ว่า ไทยจะเดินทางด่านบ้องตี้ ซึ่งเปนทางเดินกันตามเคย และจะไปเตรียมการตั้งรับหรือกีดขวางการเดินทัพไว้ทางโน้นมาก เพื่อจะให้เปนการไม่ตรงตามที่ข้าศึกคาดหมายไว้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจึงทรงเปลี่ยนทางเดินเสีย ไปเดินทางด่านเขาสูงดังนี้ก็จะเปนได้ แต่การเลือกทางเดินทัพทางด่านเขาสูงนั้นความจริงไม่สู้จะเปนผลดีมากนัก เพราะทางเดินยากเต็มที่ ถึงกับ

ปรากฏว่าบางคราว ช้างในกองทัพ พร้อมทั้ง คนขับขี่ได้ พลัดตกเหว ลงไปตายทั้งช้างทั้งคนก็มี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าก็ออกพระโอฐว่าไม่รู้ว่าทางเดินลำบากถึงเช่นนี้ ถ้ารู้ว่าจะเปนอย่างนี้ก็จะไม่พาลูกหลานมาให้ได้ความลำบาก แต่เมื่อการได้ล่วงเลยมา แล้ว ก็ทรง พระราชอุสาหะบากบั่นนำกองทัพเดินไปทางด่านเขาสูงจนข้ามพ้นไปเข้าในแดนพม่าได้

ทางฝ่ายพม่าได้จัดการต่อสู้ คือ แกงหวุ่นแมงยี่ แม่ทัพ ซึ่งควบคุมกองทัพพม่าส่วนหนึ่งตั้งอยู่ที่เมืองทวาย ตั้งแต่ครั้งที่พม่ามาตีประเทศสยามเมื่อ พ,ศ, ๒๓๒๙ อันเปนทำนองกองหลวง ซึ่งจะคอยส่งกำลังเพิ่มเติมกองทัพที่เข้ามาในประเทศสยามแล้วนั้น แต่ครั้นเมื่อกองทัพที่เข้า มาในประเทศสยามครั้งนั้น มาพ่ายแพ้แก่ไทยเมื่อรบกันที่ ตำบล ท่าดินแดง ชายพระราชอาณาเขตร์ และ แตก กลับออกไปเสียแล้ว จึงเลยตั้งค้างอยู่ที่เมืองทวายต่อมา คล้ายกับเปนกองขัดตาทัพ เพื่อป้องกันกลัวไทยจะบุกรุกเข้าไปที่เมืองทวาย สั่งให้แมงแกงซา เจ้าเมืองทวายคุมกองทัพเปนจำนวน ๗,๐๐๐ คนรีบยกมาก่อน แล้วจัดกองทัพซึ่งไม่ปรากฏชื่อนายทัพ ซึ่งมีกำลังอีก ๕,๐๐๐ คนยกหนุนมา ส่วนพญาทวายนั้นจึงแบ่งทหารของตน ๓,๐๐๐ คนมอบให้นักมิแลงเปนกองน่ามาตั้งรักษาด่านวังปอ คือที่ปาก ช่อง ซึ่ง กองทัพไทย จะต้องลงจากเขาบรรทัดระหว่างเขตร์แดนเพื่อจะไปยังที่ราบเมืองทวาย ส่วนตัวพญาทวายเองคุมพลที่ยังเหลือ

อยู่อีก ๔,๐๐๐ ตั้งรักษา เมืองกลิอ่องซึ่งอยู่หลังแนวด่าน วังปอใกล้ไปทางเมืองทวาย กองทัพพม่า อีก ๕,๐๐๐ คนที่ยกหนุนมานั้นก็มาตั้งค่ายบึกกาลง ที่ทุ่งทางเดิน จากเมืองกลิอ่องไป เมืองทวาย อีก แห่งหนึ่ง วิธีที่พม่ากระทำนี้สังเกตดูเห็นว่า เปนความคิดที่จะอุดกองทัพไทยไม่ให้โผล่ออกจากช่องแคบบนเขาบรรทัดระหว่างเขตร์แดนได้ทีเดียว และถ้าอุดกองทัพไทยไว้ ในช่องแคบระหว่างเขาได้จริง ๆ ก็อาจจะเปนผลดีสำหรับฝ่ายเขาได้มาก เพราะไทยจะไม่สามารถขยายตัวออกรบพุ่งให้มีกว้างด้านน่ามาก ๆ ได้ และเมื่อเปนเช่นนั้น ถึงกำลังจะมีมากก็จะเหมือนน้อย และจะขัดสนสะเบียงอาหารด้วย แต่กิริยาที่พม่าจัดการอุดช่องเขานั้น ดูเหมือนจะใช้กำลังน้อยไปไม่พอแก่การ และยังซ้ำไปแยกกำลังกันเสียเปน ๓ หย่อมด้วยความห่วง หัวเมือง รายทาง เช่นเมืองกลิอ่องเปนต้น กำลังจึงไม่พอที่จะอุดกองทัพไทยไว้ได้ กองทัพไทยได้ตีทะลุเข้าไปจนถึงที่ราบเมืองทวายได้ดังจะกล่าวต่อไปนี้ ÷—

รายการที่ไทยรบพม่าครั้งนั้นเปน ๓ ตอนคือ ตอนที่ ๑ ตีด่านวังปอ พอกองทัพเจ้าพระยารัตนาพิพิธไปถึงด่านวังปอก็ ให้ลองเข้าตีข้าศึก แต่ข้าศึกต่อสู้แขงแรง พระเสนานนท์ ซึ่งเปนผู้นำพลเข้าทำการ ถูกปืนข้าศึกบาดเจ็บ ตีค่ายไม่ได้ ต่อมาพระยามหาอำมาตย์ คุมพลเข้าตีค่ายข้าศึกอีกครั้ง ๑ ก็ยังไม่ได้ ครั้น กองทัพ น่า ที่ ๒-๓ เริ่มไป ถึง ด่าน วังปอ ก็ได้ จัดการเข้าตีค่าย

ข้าศึกอีกครั้ง ๑, ครั้งที่ ๓ นี้ ทหารไทยล้มตายมาก พระยาสุรเสนา และพระยาสมบัติบาลก็ต้องปืนข้าศึกตายในที่รบด้วย เปนอันกองทัพน่า ต้องตั้งประชิดข้าศึก รอกำลังเพิ่มเติมอยู่ถึง ๑๕ วัน จึงพร้อมกันทั้ง ๓ กองทัพ ที่เปนทัพน่านั้น ด้วยเหตุว่าหนทางที่เดินข้ามเขาสูงเปนการเดินลำบากดังได้กล่าวมาแต่ต้นนั้นแล้ว เมื่อพร้อมกันทั้ง ๓ กองทัพแล้วจึงช่วยกันเข้าระดมตีข้าศึกอีกครั้ง ๑ จึงตีค่ายข้าศึกได้ เปนอันทัพไทยได้ด่านวังปอ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ

ตอนที่ ๒ ตีเมืองกลิอ่อง คือพวกกองทัพนัดมิแลงซึ่งแพ้ไทยไปจากด่านวังปอนั้น ก็แตกหนีกลับไปสมทบกองทัพแมงแกงซาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองกลิอ่องเตรียมการต่อสู้ต่อไป แต่ ในตอนนี้ความลำบากของทัพไทยได้ลดหย่อนลงมาก เพราะได้ ที่สำคัญคือด่านวังปอเปนที่รวมกำลัง การเดินทัพต่อไปคงเปนการเดินในที่ราบและสดวก เพราะฉะนั้นกองทัพน่าทั้ง ๓ จึงรีบเดินติดตามข้าศึกไปล้อมเมืองกลิอ่องโดยเร็ว และเข้าตีเมืองพร้อมกัน รบกันอยู่เปนเวลาเพียง ๓ วัน กองทัพแมงแกงซาก็แตกกระจัดกระจายพ่ายแพ้ ไทยได้เมืองกลิอ่องเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ ตั้งพักพลทหารและจัดการรวบรวมสะเบียงอาหารอยู่ณะที่นั้น เพื่อเตรียมจะเข้าตีเมืองทวายต่อไป ไทยหยุดอยู่ที่เมืองกลิอ่องประมาณ ๑๕ วัน

ตอนที่ ๓ ตีค่ายปีกกา เมื่อกองทัพน่าตีเมืองกลิอ่องได้นั้น กองทัพหลวงเสด็จไปถึงด่านวังปอ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ได้ทรงทราบว่ามีกองทัพพม่ามาตั้งรับขวางทางอยู่กลางทุ่งระหว่างทางที่จะไปจากเมืองกลิอ่องไปยังเมืองทวายนั้น ค่ายที่ตั้งปรากฎว่าตั้งเปนค่าย ๆ รายกันไป แผ่กว้างด้านน่าเต็มท้องทุ่ง และชักปีกกาติดต่อถึงกันหมด (ดูท่วงที่จะคล้ายอย่างสูนย์การต้านทานและสนามเพลาะที่ยึดเหนี่ยว ซึ่งใช้ในการตั้งรับในสมัยปัตยุบันนี้) แต่หลังแนวค่ายนั้น เข้าไปหาปรากฎกำลังข้าศึกที่จะเปนทำนองกองหนุนใหญ่หรือแนวช่วยอย่างหนึ่งอย่างใดอีกไม่ จึงทรงพระราชดำริห์ว่าการศึกกำลังเปนท่วงทีดีอยู่ ด้วยเหตุว่าข้าศึกพ่ายแพ้ไปติด ๆ กันถึง ๒ ครั้งไม่ควรจะเสียเวลาต่อไป จึงมีพระราชดำรัสสั่งไปยังแม่ทัพน่าให้เร่งรีบช่วยกันตีค่ายปีกกาข้าศึกให้แตกไปในเวลาเดียวให้จงได้ ในการที่มีพระราชดำรัสสั่งมาเช่นนี้ น่าจะสันนิฐานว่าคงจะพระราชทานกำลังเพิ่มเติมมาให้ด้วย กำลังเพิ่มเติมนี้ถ้าจะลองเดาว่าจะเปนกองอะไร เห็นว่าน่าจะเปนกองพระยาสีหราชเดโชไชย ซึ่งเปนข้าราชการกระลาโหม แต่เมื่อแรกยกทัพมาต้องชักไว้สมทบในกองหลวง เมื่อพระราชทานกำลังเพิ่มจึงให้มาสมทบในกอง เจ้าพระยามหาเสนา นอกจากนี้บางทีจะเปนกองลาวเมืองเวียงจันท์ ซึ่งเจ้าอินท์ผู้เปนบุตร์พระเจ้าศิริบุญสาร และเปนน้องเจ้านันทเสน ผู้ครองเมืองเวียงจันท์ในครั้งนั้น และที่เปน

พระเจ้าตาทวดของสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์ เปนนายทัพ ซึ่งปรากฏว่าได้โดยเสด็จงานพระราชสงคราม ด้วยในคราวนี้กับกองญวนซึ่ง องเชียงสือ ที่ภายหลังได้เปนพระเจ้าแผ่นดินประเทศญวน ทรงนามว่า ยาลอง เปนต้นราชวงษ์ญวนณะบัดนี้ เปนนายทัพซึ่ง ปรากฏ ว่าได้ ตามเสด็จในกองทัพเหมือนกัน นั้น ด้วย อีก ๒ กองที่ว่านี้เปนแต่เดาเอาโดยแท้ อาจจะไม่ถูกก็ได้ แต่ไม่มีหลักถานอะไรที่ดีกว่านี้ เพราะฉะนั้นจึงถือตามความสันนิฐานนี้เปนหลัก เมื่อแม่ทัพน่าทั้ง ๓ ได้ทราบกระแสร์พระราชดำรัสสั่ง (และได้รับกำลังเพิ่มมาแล้ว) จึงยกออกจากเมืองกลิอ่องไปถึงค่ายปึกกาข้าศึกณะวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ จึงขับพลทหารเข้าตีค่ายนั้นพร้อมกัน กระบวนรบของกองทัพที่เข้าตีค่ายปึกกาในครั้งนี้มีข้อความในพระราชพงษาวดารจดไว้ว่า "ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลายกั้นสัปทนแดงตามไปทั้งท้องทุ่ง" ตามที่มีข้อความจดไว้ดังที่กล่าวมาแล้ว และไม่มีจดไว้ในเมื่อกล่าวถึงการรบที่อื่น ๆ เช่นนี้เปนของที่น่าคิดอยู่ว่า เพราะเหตุใด ผู้จดหมายเหตุจึงทำเช่นนั้น การที่จะอธิบายปัญหาข้อนี้คิดเห็นว่าจะเปนความประสงค์ของผู้ที่จดหมายเหตุที่จะแสดงให้คนภายหลังทราบว่าในการรบคราวนั้น แม่ทัพนายกองได้ควบคุมกองทหารใน บังคับของตน ออกทำการเปนการพร้อมเพรียงยิ่งกว่าการรบคราวอื่น ๆ เพราะเหตุว่าได้ มีกระแสร์พระราชดำรัสสั่งกำชับให้ ตีข้าศึกให้แตกภายในวันเดียว จำเปน

ต้องทำการอย่างเข้มงวดกว่าที่ได้กระทำมาแล้วที่ด่านวังปอ และเมืองกลิอ่องด้วยความตั้งใจที่จะให้การเปนไปสมพระราชประสงค์ ตามทางที่คิดดังว่านี้ ถ้าย้อนไปตรวจรายการถึงเรื่องการตีด่านวังปอจะพบเห็นข้อความเปนพยานว่า เมื่อตีด่านวังปอครั้งแรกปรากฎชื่อว่าพระเสนานนท์เปนผู้นำพล ตีครั้งที่ ๒ ปรากฎชื่อพระยามหาอำมาตย์เปนผู้นำพล ตีครั้งที่ ๓ ปรากฎชื่อพระยาสุรเสนา และพระยาสมบัติบาลที่ถึงกับถูกอาวุธตายในที่รบ ที่เปนเช่นนี้ทำให้เข้าใจว่า โดยธรรมดาการตีค่ายข้าศึก ทหารไม่ได้ออกทำการตีพร้อม ๆ กัน เข้าใจว่าแม่ทัพจะสั่งให้คนนั้นออกทำการบ้างคนนี้ออกทำการบ้าง ใครได้รับคำสั่งคนนั้นก็นำทหารในบังคับบัญชาของตนออกไปทำการ เมื่อต้องการทหารมากจำนวนนายทัพก็คงต้องออกมากหลายคนขึ้นตามส่วน เมื่อตีค่ายบึกกานี้ทหารในกองทัพน่าคงต้องออกทำการตีพร้อมกันทั้งหมด เพื่อระดมให้ข้าศึกแตกโดยเร็ว เพราะฉะนั้นสัปทนแม่ทัพนายกองจึงแดงดาษไปทั้งท้องทุ่งด้วยออกมากหลายคนด้วยกัน หรือมีมากี่คนก็ออกหมด เข้าใจว่าการจะเปนเช่นนี้ ไม่ใช่แปลว่าท้าวพระยานายทัพนายกองพึ่งจะมากั้นสัปทนกันขึ้นในคราวตีค่ายบึกกาเฉภาะวันเดียวนี้ จึงต้องจดไว้เปนพิเศษนั้นหามิได้, การรบคราวนี้ฝ่ายไทยได้เคลื่อนที่เข้าไปหาค่ายพม่าโดยองอาจ แต่พม่าที่รักษาค่ายก็ต่อสู้เปนสามารถ ต่างยิงปืนใหญ่น้อยโต้ตอบกันทั้ง ๒ ฝ่าย รบกัน

อยู่ตั้งแต่เช้าจนเวลาเย็นทัพไทยจึงเข้าถึงค่ายข้าศึก เอาบรรไดพาดปีนขึ้นไปและทำลายประตูเข้าค่ายได้ทุกค่าย พม่าข้าศึกแตกหนีไปในเวลาค่ำวันเดียวกันนั้นทั้งหมด

การรบในครั้งนี้ซึ่งได้กล่าวรายการมาแล้ว รู้สึกว่าเปนการรบที่ทั้ง ๒ ฝ่ายได้กระทำการอย่างแข็งแรง และเปน การใหญ่โตยิ่งกว่าการรบทุก ๆ คราวที่ได้มีตลอดการทัพคราวตีเมืองทวายนี้ เพราะฉะนั้นกรรมการยุทธกิฬา ทหารบก จึง เลือก เอา การรบ คราว นี้ เองมาเปนกระทู้การจัดการแสดงภาพเพื่อให้ท่านทั้งหลายดู, ภาพที่แสดงคง เริ่ม ต้น ด้วย การ ลาด ตระ เวนและอาณัติสัญญาของกอง ๓ หอก ๗ หอก (ตามวิธีที่ปรากฏในตำราพิไชยสงครามไทย) แล้วกองทัพไทยเคลื่อนที่เข้าไปหาข้าศึก มีการยิงปืนใหญ่น้อยต่อสู้กันตามสมควร เมื่อทัพไทยเข้าใกล้ค่ายแล้วก็ปีนค่ายพังค่ายเข้าไปกระทำการตลุมบอน จนพม่าแตกหนีไปแล้วจึงจบการแสดงภาพแต่เท่านั้น ส่วนการต่อไปซึ่งได้กะ ให้กองทัพไทย เดิน ผ่าน น่า พลับพลา และ มีทหารพม่าเปนเชลยศึก มีทหารไทยควบคุมตามกองทัพมาด้วยนั้น ความจริงไม่เกี่ยวกับเรื่องราวอย่างใด นอกจากที่จะ ให้ผู้ ที่แต่งขึ้นเปนตัว แสดงภาพได้เฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อกราบถวายบังคมพระบาทยุคลและเปนการบอกประกาศว่า จบการ เล่นยุทธกิฬาสำหรับวันหนึ่งเท่านั้น

อนุสนธิ์ของเรื่องการทัพเมืองทวายต่อไปนั้น เผื่อท่านผู้อ่านจะประสงค์ทราบต่อไปจึงขอกล่าวไว้โดยย่อ ดังต่อไปนี้ :—

เมื่อกองทัพไทยได้ค่ายบีกกาแล้วก็รีบยกติดตามไปยังเมืองทวายทีเดียว ถึงเมืองทวายในวันรุ่งขึ้นจากวันที่ตีค่ายบีกกานั้นเอง ฝ่ายแกงหวุ่นแมงยี่แม่ทัพพม่าทราบว่ากองทัพไทยรบรุกบุกบันมาถึงเมืองทวายได้ก็ตกใจ ด้วยไม่ไว้ใจราษฎรในพื้นเมืองกลัวจะก่อการกำเริบเข้ากับไทยจึงถอนทหารที่รักษาเมืองทวายถอยหนีออกจากเมืองข้ามแม่น้ำไปตั้งอยู่คนละฟาก ปล่อยเมืองทวายไว้เฉย ๆ แต่ฝ่ายแม่ทัพไทยกองน่า เมื่อไปถึงเมืองทวายเห็นไม่มีใครรักษาอยู่เลยก็แปลกใจ เลยคิดรวนเรกลัวจะเปนกลอุบายของข้าศึก จึงเลยไม่เข้าไปในเมืองทวายเหมือนกัน คงตั้งค่ายรายล้อมเมืองทวายไว้ ๓ ด้าน ปล่อยด้านทางแม่น้ำว่างไว้ แกงหวุ่นแมงยี่เห็นพวกทวายกับไทยยังเข้ากันไม่ติดก็กลับมีใจเลยนำทหารกลับเข้ามายึดเมืองทวายไว้ตามเดิม เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จไปถึงเมืองทวาย ทรงพิจารณาภูมิประเทศและบ้านเมืองละเอียดแล้ว ตกลงพระราชหฤทัยว่ายังหาควรเข้าตีเมืองทวายในครั้งนี้ไม่ เพราะกำลังทหารมีมายังน้อย ถึงตีเมืองได้ในภายหลังจะรักษาไว้ได้โดยยาก และทั้งทหารไทยได้รับความรู้ในเรื่องภูมิประเทศและลู่ทางกับทั้งทำนองการต่อสู้ของพม่า และได้มีไชยชนะข้าศึกเปนการบำรุงขวัญให้ไพร่พลมีใจฮึกเหิมสมตามประสงค์ที่จะยกไปครั้งนั้นแล้ว และ

ที่จริงกองทัพที่ยกไปครั้งนี้ก็หา ได้เตรียมการ ที่ จะ ยึด เมือง ทวาย มา อย่างเต็มที่ ๆ ควรจะเตรียมมานั้นไม่ เปนอันไม่โปรดให้กองทัพเข้าตีเมืองทวายทีเดียว พวกนายทัพนายกองกราบบังคมทูลอาษาจะเข้าตี ก็ดำรัสห้ามเสีย เมื่อประทับพักพลทหารอยู่น่าเมืองทวาย ประมาณ ๑๕ วัน แล้วก็ โปรด ให้ เลิก ทัพ กลับ กรุง เทพ มหานคร พม่าไม่กล้าติดตามรบกวนอย่างใด เสด็จกลับได้โดยสวัสดิภาพตลอด เปนอันเสร็จการทัพคราวตีเมืองทวาย พ,ศ, ๒๓๓๐ แต่เท่านี้

